

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Yo‘ldoshboyeva Sarvinoz Ulug‘bek qizi

*TIFT universiteti Filologiya va tillarni qitish yo‘nalishi
2-kurs talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Tanqidiy fikrlash tushunchasi, uning ta‘lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati, o‘qituvchi faoliyatidagi yondashuvlar va samarali metodikalar tahlil qilingan. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga ta‘sir etuvchi ichki va tashqi omillar, zamonaviy dars jarayonida qo‘llaniladigan metodlar va texnologiyalar misollar asosida ko‘rib chiqilgan. Maqola ta‘lim jarayonini yanada sifatli tashkil etish, o‘quvchilarning tafakkurini faollashtirish va ularda mustaqil fikr yuritish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *tanqidiy fikrlash, o‘quvchi, ta‘lim, metodika, tahlil, muammoli ta‘lim, o‘qituvchi, mustaqil fikr, pedagogik yondashuv.*

Kirish

Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashga, muammolarga yechim topishga, hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda tanqidiy fikrlashni shakllantirish va uni rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Tanqidiy fikrlash — bu o‘quvchining ma‘lumotni chuqur tahlil qilish, mavjud dalillarga baho berish, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish va asoslangan xulosa chiqarish qobiliyatidir. Bunday fikrlash uslubining shakllanishi o‘quvchining nafaqat bilim darajasini, balki uning intellektual va ijtimoiy salohiyatini ham rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bugungi kunda nafaqat fanlarni o‘qitishda, balki umumiy tarbiya jarayonida ham asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Ayniqsa, informatsion muhitning kuchayib borayotgani, yolg‘on yoki noto‘g‘ri ma‘lumotlarga duch kelish xavfi yuqori bo‘lgan hozirgi davrda o‘quvchilarni mustaqil, tanqidiy va tahliliy fikrlashga o‘rgatish yanada muhim bo‘lib bormoqda.

Ushbu maqolada tanqidiy fikrlash tushunchasi, uning o‘quvchilardagi ahamiyati, pedagogik jarayondagi o‘rni hamda uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilar faoliyatida tanqidiy fikrlashning shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillar va o‘qituvchining roli haqida fikr yuritiladi.

Asosiy qism

Tanqidiy fikrlash inson tafakkurining eng yuqori bosqichlaridan biri bo‘lib, u atrof-muhitdagi voqea va hodisalarga nisbatan chuqur, mantiqiy va asosli yondashish, mavjud axborotni shubha ostiga olish, uni tahlil qilish va yangi xulosalar chiqarish qobiliyatini anglatadi. O‘quvchilarda ushbu ko‘nikmalarni shakllantirish, ularning intellektual va ijtimoiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi. Chunki bugungi tez o‘zgaruvchan va murakkab axborot makonida mustaqil qaror qabul qila oladigan, tanqidiy yondashuvga ega shaxslarni tarbiyalash ta’lim tizimining asosiy vazifasiga aylanmoqda.

Tanqidiy fikrlashning pedagogik mazmuni

Tanqidiy fikrlash nafaqat bilim olish jarayonini faol qiladi, balki o‘quvchilarni muammoli vaziyatlarga duch kelganda ijodiy va samarali yechimlar topishga undaydi. Bu esa ularning fikrlash darajasini chuqurlashtirib, tafakkur erkinligini shakllantiradi. Tanqidiy fikrlashni o‘rgatish orqali o‘quvchilar fakt va fikrni farqlash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, dalillarni tahlil qilish, xulosa chiqarish va qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini egallaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, tanqidiy fikrlashni shakllantirishga qaratilgan ta’lim jarayoni o‘quvchini tayyor bilimni yod olishdan ko‘ra, o‘rganayotgan bilimni anglash va uni tahlil qilishga undashi zarur. Bu jarayonda o‘qituvchining roli beqiyosdir. O‘qituvchi o‘quvchilarni savollar berishga, fikr yuritishga, bahs-munozaralarda qatnashishga rag‘batlantirishi, ularda faol muloqot ko‘nikmasini shakllantirishi kerak.

Metodik yondashuvlar va usullar

O‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun turli metodik yondashuvlar mavjud. Jumladan, “muammoli ta’lim”, “blits so‘rov”, “fikrlar xartiyasi”, “debate” (bahs-munozara), “analitik tahlil” kabi usullar o‘quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikr bildirishga o‘rgatishda samarali hisoblanadi.

Masalan, muammoli ta’lim metodida o‘qituvchi dars davomida biror muammoli vaziyatni yaratadi va o‘quvchilardan unga turli yo‘llar bilan yechim topishni so‘raydi. Bu esa o‘quvchilarni mustaqil izlanishga, fikrini asoslashga, dalillardan foydalanishga o‘rgatadi. Bahs-munozara usuli esa turli fikrlarning to‘qnashuvi orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash elementlarini shakllantiradi, sabr, eshitish, rad etish va fikrni himoya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘qituvchining roli

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchining roli yetakchilik qilishdan ko‘ra, yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va ilhomlantiruvchi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi o‘quvchining fikrini inkor etmasdan, uni chuqurlashtirishga, turli nuqtayi nazarlardan ko‘rib chiqishga undaydi. Shuningdek, o‘qituvchi savol berish madaniyatini shakllantirishi, o‘quvchilarni har qanday axborotni tahlil qilishga va unga shubha bilan qarashga o‘rgatishi lozim.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar

Tanqidiy fikrlashga maktabdagi ta’lim muhiti, o‘qituvchining yondashuvi, darsda qo‘llaniladigan metodlar, o‘quv dasturlarining mosligi, shuningdek, oila va ijtimoiy muhit ham ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko‘nikmasini rivojlantirish uchun qulay psixologik muhit yaratish, erkin muloqotga imkon beruvchi sharoitlar yaratish zarur.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, internetdagi ochiq manbalar, onlayn ta’lim platformalari orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Ammo bu vositalardan oqilona foydalanish va o‘quvchilarning axborot savodxonligini oshirish ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa sifatida aytganda, tanqidiy fikrlash o‘quvchilarning hayotiy tayyorgarligini oshiruvchi, ularni zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlovchi eng muhim kompetensiyalardan biridir. Shu bois bu boradagi pedagogik yondashuvlar har bir dars jarayoniga ongli ravishda singdirilishi kerak.

Xulosa

Bugungi globallashuv va tezkor axborot almashinuvi sharoitida o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Tanqidiy fikrlash — bu o‘quvchining bilimni faqat yod olish emas, balki uni tahlil qilish, solishtirish, asoslash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiyani rivojlantirish orqali ta’lim mazmuni

chuqurlashadi, o‘quvchilarning fikrlash madaniyati, muloqot qobiliyati va intellektual salohiyati yuksaladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchining roli beqiyos bo‘lib, u o‘quvchilarni faol fikrlashga yo‘naltiruvchi, savollar berishga undovchi va muammoli vaziyatlar orqali tahlilga chorlovchi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayonda interaktiv usullar, muammoli ta’lim, bahs-munozaralar, guruhli ishlash kabi metodikalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun ochiq va erkin muhit, muloqotga asoslangan dars jarayoni, shuningdek, axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanish ham muhim hisoblanadi. O‘quvchilarga faqat to‘g‘ri javobni emas, balki fikr yuritish jarayonining o‘zini qadrlashga o‘rgatish zarur.

Xulosa qilib aytganda, tanqidiy fikrlash – bu o‘quvchilarni mustaqil fikrlovchi, ongli va mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladigan muhim pedagogik maqsaddir. Uni rivojlantirish esa har bir o‘qituvchining dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey, J. (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Boston: D.C. Heath and Company.
2. Ennis, R. H. (2011). *The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities*. University of Illinois. Retrieved from <https://education.illinois.edu>
3. Facione, P. A. (1990). *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*. Millbrae, CA: The Delphi Report, American Philosophical Association.
4. Paul, R., & Elder, L. (2014). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools* (7th ed.). Foundation for Critical Thinking.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2020). *Umumta’lim maktablari uchun o‘quv-metodik tavsiyalar*. Toshkent: Maorif nashriyoti.
6. Saidov, N. (2021). Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning metodik asoslari. *Pedagogik ta’lim va innovatsiyalar*, 3(2), 45–50.
7. Yo‘ldoshev, A. (2022). Tanqidiy fikrlash va uning o‘quvchilarda shakllanishi. *O‘zbekiston xalq ta’limi jurnali*, (4), 28–33.
8. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

9. Muratovich, M. F., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). TA'LIMDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNING ROLI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 237-240.

10. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.

11. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.

12. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG 'ICH TA'LIM O 'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 159-162.

13. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO 'G 'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4), 304-309.

14. Azamjon o'g'li, U. A., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 73-75.

15. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 310-313.

16. Otto, M., & Thornton, J. (2023). CHATGPTNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: SUN'IY INTELLEKTNING KASBIY MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 65-71.

17. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). ISLAMIC FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS: Study guide. *AMAZON PUBLICATION ISBN-13: 9798863282282*, 1, 200.

18. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O 'RNI. *YANGI O 'ZBEKISTONDA IJTIMOY-INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 2(1), 113-118.

19. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOMIY MOLIYA BARQARORLIK OMILLARI: EKONOMETRIK TAHLILLAR VA DALILLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 74-94.

20. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo 'lish uchun uzoq yo 'li va xitoy tajribasi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 43-47.

21. Акабирходжаева, Д. Р., & Абдуллаев, А. А. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ

МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. *Экономика и социум*, (11-1 (126)), 729-739.

22.Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 13, 89-96.

23.Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ISLOM MOLIIYASI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 188-190.

24.Turanboyev, B., Abdupattayev, A., & Abdullaev, A. (2023). INFLYATSIYANING QIMMATLI QOG'OZLAR DAROMADIGA TA'SIRI. *Yosh tadqiqot Jurnali*, 2(2), 88-100.

25.Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOM BANK TIZIMI UCHUN SHARTNOMA HUQUQI VA ASOSIY TAMOIYILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 600-613.

26.Keldiboyeva, Z. M. Q., & Abdullaev, A. A. O. G. L. (2022). Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyojlar va sabablar, inklyuziv ta'limga jalb qilish. *Science and Education*, 3(11), 704-711.

27.Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(1), 6-15.

28.Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.

29.Abdullaev, A. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT-KADRLAR TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI. *Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning o 'ziga xos xususiyatlari, uning*.

30.Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONNING JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO 'LISH UCHUN UZOQ YO 'LI VA XITOY TAJRIBASI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1 (1), 43-47.

31.Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1 (1), 290-293.